

Píše Zuzana Jürgens

(E*forum, 04. 08. 2014)

Nový překlad Haškova Švejka do němčiny

Zkraje letošního roku - v únoru - vydalo **stuttgartské nakladatelství Reclam** ve své řadě klasických děl světové literatury Reclam Bibliothek ***Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války Jaroslava Haška***. Hašek se tak stal jejím vůbec prvním českým spisovatelem. Podobně jako v případě textů jiných zde zastoupených autorů - například R. L. Stevensona, Ch. Dickense nebo F. Scotta Fitzgeralda - přitom nakladatelství nesáhlo po existujícím překladu, nýbrž rozhodlo se *Švejka* vydat nově, s rozsáhlými vysvětlivkami, a doslovem a s názvem, který víc odpovídá českému originálu: místo dosavadních *Abenteuer des braven Soldaten Schwejk* jsou to poprvé *Abenteuer des guten Soldaten Švejk im Weltkrieg*.

Pod prestižním vydáním překvapivě nestojí žádné etablované překladatelské jméno. Překlad i doprovodný aparát pořídil Antonín Brousek, syn básníka a literárního kritika Antonína Brouska a literární historičky Markéty Brouskové a občanským povoláním soudce v Berlíně. *Švejk* je jeho prvním překladatelským počinem, pracovat na něm začal z vlastního popudu - nakladatelství tedy zjevně nehledělo na doložitelnou překladatelskou zkušenost, nýbrž na kvality předkládaného převodu. Nejde přitom o první pokus o novější převod *Švejka*: několik časopiseckých příspěvků svědčí o tom, že v devadesátých letech Haškov román do němčiny překládal Petr Sacher (majitel bývalého nakladatelství Hynek), překlad však nikdy nevyšel. Protože při vydávání starší světové literatury, tj. zhruba textů do poloviny 20. století, v Německu v současné době existuje zřetelná tendence stávající převody revidovat anebo rovnou pořizovat překlady nové, je vlastně s podivem, že i renomovaná nakladatelství, jež *Švejka* vydávala po přelomu tisíciletí, jako například Suhrkamp (v roce 2000) nebo Aufbau-Taschenbuch-Verlag (roku 2008), sáhla po tehdy už více než sedmdesát, resp. osmdesát let starém převodu.

V roce 1926 přeložila *Švejka* pro nakladatelství Adolf Synek, kde román vycházel i v češtině (1921-1923), do němčiny Grete Reinerová. Takřka paralelně s knižním překladem vznikla německá dramatizace: jejími autory jsou Max Brod, který román ocenil už na začátku dvacátých let, a Hans Reimann. Scénickou realizaci v berlínské Piscator-Bühne roku 1928 připravili Erwin Piscator a Bertolt Brecht: Adaptace *Švejka* je řazena mezi Piscatorovy stěžejní režijní počiny a vedle knižního vydání stojí i ona v základu popularity románu, respektive jeho titulní postavy v Německu. Divadelní i filmové adaptace - v sedmdesátých letech vznikl dokonce rakousko-německý televizní seriál, *Švejk* se pravidelně objevuje v programech divadel - dodnes vycházejí právě z

první Brodovy dramatisace, tj. v podstatě od začátku zde existují a při čtení a recepci románu v Německu spolupůsobí dvě švejkovské verze.

V doslovu k aktuálnímu vydání *Švejka* shrnuje A. Brousek Haškův život a okolnosti vzniku *Švejka* a doplňuje je interpretací textu. Věnuje se také ohlasu v Německu a zejména překlada své předchůdkyně a východiskům vlastního překladatelského přístupu. Vycházel z řady českých, německých a anglických studií a knih (k nim by bylo lze doplnit ještě sborník z dosud jediné haškovské konference v Německu, kterou 1983 uspořádal Walter Schamschula). Přesto se v textu objevují nepřesnosti – např. pokud jde o vznik a působení československých legií nebo popis Franty Sauera jako „pochybného bývalého pašeráka“ –, respektive paušalizující tvrzení.

Brousek líčí Jaroslava Haška jako bohéma, alkoholika, který se nechce a neumí přizpůsobit a který píše jakoby náhodou, bezděčně – a vyvozuje, že byl-li „Hašek s to napsat takový román, jaký se nepodařilo stvořit žádnému jinému spisovateli české literatury, je to zřejmě výrazem jeho tvůrčí síly, která se jakoby odpoutala od jeho osobnosti“ (s. 969). Haškovu biografii a jeho přístup k psaní přitom určuje řada kontrastů jsou v ní místa, která dodnes zůstávají nedořečená – vzpírají se úplnému pochopení a popisu. K poznání románu bohužel příliš nepřispívá oddíl *Švejk als Tscheche*, v němž Brousek stvrzuje, že „Švejk může jako reálná a fiktivní postava existovat jenom v Čechách“ (s. 980). Naopak pasáže věnované interpretaci románu – jeho žánru – a jeho zařazení do světového kontextu skýtají informativní a poučený přehled (včetně srovnání se Cervantesovým *Donem Quijotem* nebo Dickensovou *Kronikou Pickwickova klubu*).

Jen zběžně Brousek informuje o zprvu negativním přijetí románu dobovou českou kritikou a o postupném proměňování recepce až pod vlivem německého úspěchu románu. (Diferencovaný přehled o literatuře o *Švejkovi* v 20. až 40. letech minulého století přinese brzy antologie *Čtení o Jaroslavu Haškovi*, kterou pro IPSL připravuje Luboš Merhaut.) Jakkoli doslov není vědeckou studií, ale je určen především čtenářům knihy, měl by i pro něj platit nárok, který si Antonín Brousek stanovil pro svoji překladatelskou práci: vyhýbat se nepřesnostem a zkreslením (s. 983).

Pozornost a uznání si zaslouží obsáhlé vysvětlivky k textu románu. Upozorňují mj. na to, do jaké míry je *Švejk* protkán historickými a literárními odkazy a jak odráží vícejazyčnou realitu rakousko-uherské armády. Zároveň jsou poznámky slovníkem c. k. vojenské terminologie, karetních her a některých výrazů, které překladatel ponechal ve znění, jež nemusí být dnešnímu čtenáři vždy srozumitelné (viz Fikus, Stamperl, Fiaker). Nemalá část vysvětlivek patří němčině, která má jako oficiální jazyk armády i „vrchnosti“ – více či méně korektně ji občas užívá většina postav – v románu zvláštní postavení. Protože se obvykle při překlada do němčiny tato jazyková vrstva ztrácí (a s ní i část smyslu textu), rozhodl se na ni překladatel upozornit tím, že příslušné pasáže otiskl v kurzívě.

Jak se při překlada do němčiny vypořádat s německými slovy a větami, je však při

pohledu na celkovou jazykovou a stylistickou stavbu románu důležitou, ale jen vedlejší otázkou. Jde totiž především o to, jak do jazyka, který má sice řadu lokálních dialektů, ale žádnou „obecnou“, společnou nespisovnou němčinu, převést román, v němž protagonisty charakterizuje jejich čeština v přímé řeči a jehož „síla je především v jedinečné schopnosti autorově reprodukovat mluvenou řeč se všemi jejími odstíny a v celé její široké rozloze“ (František Daneš, Příspěvek k poznání jazyka a slohu Haškových „Osudů dobrého vojáka Švejka“, *Naše řeč* 37, 1954, č. 3–6, s. 124).

Brousek ve svém doslovu ukazuje a na konkrétních příkladech dokládá, že řešení Grete Reinerové není z dnešního pohledu optimální: místy text uhlažovala a obecnou češtinu přeložila prostřednictvím tzv. „Böhmakeln“ či „Kleinseitner Deutsch“, tj. němčinou vídeňských či pražských Čechů, která nebyla prostá specifických výrazů a gramatických chyb a navíc vycházela z rakouské němčiny, od němčiny „německé“ se dodnes liší. Už Kurt Tucholsky ve své recenzi německého vydání (v *Die Weltbühne* 22, 1926, č. 23, s. 895–896) vyslovil často citované podezření, že převod z češtiny není, „pokud to můžu posoudit, příliš šťastný. Možná je to dobře přeložené, ale dojem z žargonu, kterým mluví Švejk, není vtipný. Jeho gramatika je bezbarvá a nemá vůbec žádnou souvislost s těmi nádhernými věcmi, které nafilosofuje – tušíme, co všechno se zřejměztratilo.“ (Přesto byl Tucholsky od počátku nadšeným a pozorným čtenářem *Švejka*, o půl roku později psal po vydání druhého německého dílu /*Die Weltbühne* 22, 1926, č. 51, s. 975/: „Za jak šťastný můžeme pokládat národ, který takové hrdiny může zvat vlastními!“).

Při novém překladu se A. Brousek rozhodl, též s odkazem na Haškovu nedostatečnou znalost německého jazyka, pro „filologickou správnost“ (s. 983). Jeho „hlavním záměrem“ bylo „převést text do takové němčiny, která je stejně moderní a nenápadně hovorová jako čeština originálu“ (s. 984). Za všechny jeden příklad-srovnání: Haškův „demižon“ překládá Reinerová v němčině neužívaným anglicismem „Demijohn“, jeho význam pak musí vysvětlit v poznámce; Brousek slovo nahrazuje obecným pojmenováním „große Weinflasche“ (samozřejmě bez poznámky). Po prvním čtení a letmém porovnání se zdá, že se Brouskovi jeho záměr přinést čtivý a soudobý překlad *Švejka* skutečně podařil – fundovaný důkaz o tom bude muset přinést literární věda, na kterou zde čeká vděčný materiál. (V roce 2002 srovnal již Kenneth Hanshew německý a anglický překlad, viz *Zeitschrift für Slavische Philologie* 61, 2002, č. 1, s. 213–248; anglický překlad Cecilia Parrota Brousek zřejmě při vlastní práci konzultoval).

Nové vydání *Švejka* – v roce stého výročí zahájení první světové války – se zatím dočkalo pozitivního ohlasu. Recenzenti se ovšem věnují spíše interpretaci románu právě v kontextu války a vůbec střetu s (totalitní) mocí než srovnání obou překladů. Nejen Christoph Bartmann je přitom toho názoru, že: „Tento nový Švejk je v každém případě literární událostí. Vtipnější, bezohlednější, temnější a subverzivnější kniha o první světové válce zcela jistě neexistuje“ (*Süddeutsche Zeitung* 11. 3. 2014).